

Met @nder geld naar een betere toekomst

Henk en Jan van Arkel*

*) resp. directeur STRO en uitgever

De aard van ons geld(stelsel)

Tussen 1970 en 2010 kenden volgens het IMF 145 landen een bankencrisis, 208 landen een monetaire crisis en 72 landen een staatsschuldencrisis. Er is dus gemiddeld eens per maand een crisis in de wereld! En dan was er in de vorige eeuw nog amper flitskapitaal. 98 procent van de financiële transacties is nu zuiver speculatief, slechts 2% berust op de reële economie (zoals betaling voor geleverde goederen).

Het geldsysteem is niet alleen inherent instabiel, het is ook onverenigbaar met duurzaamheid. In hun boek *Geld en duurzaamheid* onderscheiden Bernard Lietaer en zijn mede-auteurs zes verschillende effecten van geld op duurzaamheid.

Het eerste is de versterking van cycli van hoog- en laagconjunctuur. Dit is schadelijk voor iedereen, inclusief de banken zelf en het milieu. Effect nummer twee is het kortetermijndenken dat voortkomt uit de *discounted cashflow*. Duurzaamheid, wat iets is voor de lange termijn, krijgt zo nooit een kans. Hiermee samen hangt effect nummer drie, de ingebakken groei. Het proces van rente op rente legt exponentiële groei op aan een economie die tegelijk deel is van een eindig (eco)systeem; een onhoudbare situatie nu de grenzen van de draagkracht van de aarde bereikt zijn. Wij mensen blijven, tussen haakjes, moeite houden te begrijpen wat exponentiële groei eigenlijk inhoudt en dat komt ons duur te staan. Het vierde effect is het voortgaande proces van concentratie van rijkdom, oftewel van verdiepende ongelijkheid. Dit brengt een breed scala van problemen met zich mee die zowel het voortbestaan van een gezond milieu als de democratie op het spel zetten. Tegelijk wordt de saamhorigheid – ons sociale kapitaal – uitgehold doordat in het kapitalisme de markten bezit nemen van steeds nieuwe terreinen van ons leven. Dit is effect vijf. Effect nummer zes is de pure aantrekkingskracht van geld. Dat alles om geld draait versterkt de eerste vijf oorzaken nog eens.

Het ontwerp van ons geld deugt niet. Een slechte bestuurder kan elke auto in de prak rijden. Maar een slecht ontwerp kan een auto bij elke snelheid onveilig maken, hoe goed de chauffeur ook is. Zo is het met ons geldsysteem. Het ontwerp van ons geld is slecht en ‘betere’ regelgeving kan falen niet voorkomen.

Dat ontwerp begint met de fout dat het de economie classificeert als een gesloten systeem in evenwicht. Een nieuwe reeks wiskundige hulpmiddelen laat zien dat (open) complexe systemen een aantal basale kenmerken gemeen hebben. Die zijn ook van toepassing op het ontwerp van ons economische systeem. Ze geven een heel andere kijk dan de verkeerde classificatie als gesloten systeem.

Uit de complexiteitstheorie blijkt bijvoorbeeld dat duurzaamheid een optimaal compromis is tussen twee tegen elkaar in werkende variabelen: efficiëntie en veerkracht. Met de methodologie van *complex flow systems* leren we dat de heersende druk er een is

naar meer efficiëntie in financiën, economie en techniek, en dat dat vaak ten koste gaat van veerkracht. Dít is de oorzaak van de broosheid van het monetaire systeem. Economen hebben geen oplossing voor deze problematiek. Ook ecologisch en steady-state-economen gaan te gemakkelijk uit van de aanname dat er slechts één enkele nationale munt moet zijn. Impliciet denken velen toch aan geld als een onschuldig smeermiddel. Er is een psychologische hegemonie in het denken in één enkele munt, en een feitelijke hegemonie in de vorm van één munt. Vanouds had dat een goede, praktische reden, maar in een werkelijkheid waar de IT steeds beter in staat is aanbod te diversifiëren, is dat achterhaald.

Die hegemonie moet volgens Lietaer c.s. doorbroken worden. De correctie ervan ligt in een evolutie naar een grotere monetaire diversiteit, in de opbouw van een ecosysteem van vele munten. En zoals gezegd: deze ontwikkeling is technisch nu ook zeer haalbaar geworden.

Als een wijziging van de aard van geld een voorwaarde is voor *degrowth*, is er dan ook een kans dit te bewerkstelligen? Vrijwel alle (kapitalistische) landen kennen het zogenaamde machtsvierkant. Aan de ene kant zijn daar de belastingdienst en het parlement, en aan de andere kant de overheidsschuld en de centrale bank (waarbij de laatste niet de belangen van de burgers centraal stelt, maar die van de banken). Een belangrijk gevolg van deze machtsstructuur is een hoog oplopende staatsschuld en de afhankelijkheid van de financiële wereld die daaruit voortvloeit.

Geldschepping door de banken overhevelen naar geldschepping in handen van de overheid is niet in het belang van de financiële wereld. Het omgekeerde is gebeurd. Frankrijk gaf in 1973 als laatste land de geldschepping door de centrale bank uit handen – met dramatische gevolgen: van een beginstand in 1973 van 21% van het BNP zou de staatsschuld (bij het werkelijk gevoerde beleid) tot 2009 in nationaal beheer gezakt zijn tot 8,6% van het BNP, terwijl de schuld toen, geprivatiseerd, werkelijk is uitgekomen op 78% van het BNP. Dat is dus publiek geld aan de financiële wereld geven.

Geld op basis van claims op geld

Het machtsvierkant behartigt dus vooral de belangen van de financiële wereld. Dan lijkt een correctie naar meer munten geen haalbare kaart. Toch moeten we daar niet somber over zijn omdat de IT wel eens onverwachte vernieuwing kan gaan brengen. De Social Trade Organisation (STRO), absolute voorloper in de innovatie van betaaltechnologie, heeft bijvoorbeeld een aanpak ontwikkeld waardoor de economie minder afhankelijk wordt van de financiële markten. Het basisidee is: vervang geld als ruilmiddel door *claims op geld*.

Claims als betaalmiddel zijn al lang big business voor Safaricom, een telecomprovider in Kenya met 20 miljoen klanten. Dit bedrijf verkoopt beltegoed onder de naam M-Pesa. Het beltegoed begon als een claim op belminuten. Maar op een gegeven moment gingen mensen dit beltegoed gebruiken als betaalmiddel. Migranten in de stad sturen hun familie op het platteland er een deel van hun inkomen mee. Ze boeken belminuten over als goedkoop equivalent voor het overschrijven of brengen van geld. Belminuten worden zo tijdelijk geld.

Tegenwoordig zet Safaricom het grootste deel van de inkomsten van verkochte belminuten op bankrekeningen en stelt het bedrijf mensen in de gelegenheid hun

belminuten terug te wisselen. Sindsdien ziet het publiek de belminuten helemaal als geld. Het gebruik van hun telecomsysteem voor het overboeken levert Safaricom zijn winst op (net als de rente van het geld op de bank). De klanten vinden het allemaal best. Zolang de klanten Safaricom maar vertrouwen, is het belgeld gewoon handig, want je hoeft niet langer ver en duur te reizen om je familie of leverancier geld te brengen. Een sms'je is genoeg.

We kunnen de gang van zaken in schema zetten. Eerst was het:

Geld --> aankoop belminuten --> deze worden gebruikt om mee te bellen

Toen werd het:

Geld --> aankoop belminuten --> deze worden gebruikt om mee te betalen

De waarde van belminuten is voor iedereen duidelijk. Dit @ndere geld is eigenlijk bij toeval ontstaan. Belminuten zijn gaandeweg een @nder soort geld geworden. In schema:

Geld --> claims op veel gebruikte goederen of diensten --> ruilmiddel

Nu de klanten van Safaricom een teveel aan belminuten tegen geringe kosten weer kunnen terugwisselen naar geld, ziet het schema er zo uit:

Geld --> claims op veel gebruikte dienst + claims op geld in de toekomst --> geld.

Dit lijkt een zinloze omweg van geld naar geld, maar dat is het niet. Want het opent de mogelijkheid dat juist het actieve deel van de geldhoeveelheid een tijdje geen geld meer is, maar overgezet en geïsoleerd wordt in een virtuele munt. Dus een munt waar digitaal nieuwe regels op toegepast kunnen worden. Dat heeft de volgende effecten:

- Het ruilmiddel is 100% digitaal; daardoor wordt belastingontduiking heel moeilijk.
- Met de software kan makkelijk sturing worden gegeven. Zo kan het gebruik bijvoorbeeld worden beperkt tot een bepaalde regio als die economisch erg afwijkt van de rest van het land (of voor een land dat afwijkt van de eurozone), zodat er een regionale munt ontstaat die toch verbonden is aan de muntzone. De Cyclos software die STRO ontwikkeld heeft kan alle stappen overbruggen van wereldmunt, naar euro, naar euro-Noord, naar euro-Nederland-Randstad of euro-Nederland krimpgebieden. Uiteindelijk kan elke regio zo zijn economie optimaliseren.
- Het moment van terugwisselen van de claim naar de euro, en de condities waaronder dat gebeurt, kunnen door de gebruikers bepaald worden; bijvoorbeeld na een vaste periode of pas nadat een afgesproken aantal transacties in de regio heeft plaatsgevonden.
- Er kan een omloopheffing ingevoerd worden om hamsteren en oppotten te voorkomen en het geld beter te laten rondgaan.
- Enzovoort.

De opkomst van digitale munten zal verstreckende gevolgen hebben. Blijft natuurlijk dat het hackmonster altijd op de loer ligt en de afhankelijkheid van elektra en internet totaal is.

STRO faciliteert lokale organisaties die lokale of regionale munten willen starten en geeft hen binnen het zogenaamde Social Trade Circuit de ruimte om de software te gebruiken die de onderlinge samenwerking en de regionale eigenheid tegelijk mogelijk maakt. Daarbinnen zijn claims op euro's het betaalmiddel, vergelijkbaar met claims op belminuten in Kenya. Mensen gebruiken claims alsof het geld is en daardoor is het ook geld. Er is wel een verschil: Er gelden in het digitale Social Trade Circuit voor deze claims andere regels dan de regels voor gewoon geld. Hiermee wordt direct duidelijk waar het om gaat:

Door zaken te doen met claims op geld, in plaats van met geld, is het mogelijk nieuwe regels te introduceren rond de koopkracht die dat geld vertegenwoordigt. En die regels gelden dan tot het moment dat de claims weer als gewoon geld opgenomen mogen worden. Hiermee kunnen mensen onafhankelijker worden van de luimen van de financiële markten.

De aanpak van STRO

Een jaar of acht terug focuste STRO op de aanpak:

Geld --> wordt eerder omgezet in regionaal geld vanwege een te ontvangen bonus --> kan worden teruggewisseld naar gewoon geld na betaling van teruggewisselkosten (een malus).

De gedachte hierachter is dat door de kosten van het terugwisselen de voorkeur verlegd wordt richting regionale economie. Doordat de welkomstpremie (de bonus) betaald wordt uit de kosten (de malus) die bij terugwisselen betaald moeten worden, is het financieel haalbaar om koopkracht binnen de regio te trekken. En automatisch verlegt de voorkeur van waar consumenten hun geld besteden zich naar hun eigen regio. Het lost het prisoner's dilemma op van consumenten die toch elders kopen ondanks hun collectieve belang, een belang dat ontstaat doordat lokaal kopen extra werk en belastingopbrengsten in de regio genereert.

Gedurende het jarenlange Research & Development programma heeft STRO de modernste technologische innovaties kunnen ontwikkelen waardoor geld haar autonome macht verliest en nieuwe regels meegegeven kan worden:

- In een gezond geldsysteem moet het geld de ecologische mogelijkheden van de aarde respecteren. Geld mag daarom niet steeds makkelijker over de aarde zwerven. De betaalsystemen moeten juist in bepaalde opzichten geïsoleerd worden. De verbinding met andere betaalsystemen kan dan geregeld worden op basis van wat ecologisch verantwoord is. Daarmee ontstaat direct ook ruimte om nieuwe spelregels in te voeren die de regio of groep beter dienen. Een digitale munt kan zo geprogrammeerd worden dat monetaire waarden een beperkte levensduur krijgen en voor een beperkt gebied gelden. Daarmee past dat geld niet

- alleen beter in de natuurlijke gang van zaken, maar het zorgt ook voor decentralisatie van macht.
- Digitaal geld kan de consumenten een oplossing bieden voor het prisoner's dilemma: wanneer is het beter om binnen de regio te kopen en wanneer is het beter erbuiten te kopen? Het helpt de consument de keuzes te optimaliseren, doordat het directe eigenbelang in overeenstemming komt met het belang van een gezonde regionale economie. Het kan de keuzes van consumenten minder contraproductief maken. Dat is ook goed voor de duurzaamheid, omdat mensen nu zelf hun toekomstige belangen makkelijker kunnen laten meetellen. Tegelijk verschuift het de zeggenschap naar een 'lokaal' niveau, ook als het gaat over een heel land (als Griekenland) of over een regio met veel jeugdwerkloosheid als Sardinië.
 - Het meegeven van een 'einddatum' aan geld maakt dat geld zich meer gaat gedragen als alle eindige dingen. Dit in tegenstelling tot rentedragende schulden waarbij op een gegeven moment de lening wel is afgelost, maar de rentelasten voor eeuwig in de economie blijven na-echoën. Al met al maken STRO-innovaties het mogelijk om geld ongeschikt te maken om er macht mee door tijd en ruimte te verplaatsen. Je kan er niet meer mee speculeren.
 - Regionaal geld biedt een regio mogelijkheden voor ontplooiing op maat, in tegenstelling tot de gangbare 'one-size-fits all'-benadering van het huidige systeem. De laatste geeft juist de wereldmarkt alle ruimte. De nieuwe technologie maakt dat deze ongerichte schaal van werken geschiedenis kan worden. Kleine netwerken kunnen veel efficiënter op de behoeftes inspelen. Zo kan de balans verschuiven wég van de overheersing door de wereldmarkt, náár aandacht voor waardeschepping in lokale economieën. Het is een weg inslaan naar een gezonde wereldeconomie op basis van gezonde regionale economieën. Dat zou de weg van degrowth kunnen zijn. De toekomst is hier 'bottom up'.
 - Het digitale betaalsysteem kan samenwerking tussen de verschillende economische groepen optimaliseren. In een Social Trade Circuit helpen bedrijven met behoefte-aan-klanten bedrijven met behoefte-aan-krediet, waarbij de samenwerking voor beide voordeel oplevert.

@nder geld dankzij de software Cyclos

De software van STRO die dit allemaal mogelijk maakt, heet Cyclos. Cyclos is in 2014 gekozen tot wereldwijd de meest innovatieve betaalsoftware. Tegelijk beloonde de Gates Foundation Cyclos voor de mogelijkheden die het biedt om armoede aan te pakken. In tegenstelling tot de meeste nieuwe technologieën, zoals Google Pay en I-pay focust Cyclos niet op het vergemakkelijken van het wereldwijde geldverkeer. Niet het openleggen van alle landen staat centraal, maar het met @nder geld vitaliseren van lokale economieën. En die waar nodig te beschermen tegen de negatieve gevolgen van globalisering. Om mensen de gelegenheid te geven voor hun eigen kansen te gaan, in de beslotenheid van hun eigen gemeenschap. Dat kan in een Social Trade Circuit, dat gewoonlijk weer uit meerdere zogenaamde 'communities' bestaat. Een Social Trade Circuit biedt groepen mensen, overheden en organisaties de mogelijkheid om hun

koopkracht langer in hun omgeving vast te houden en daarbij sturende regels mee te geven aan het geld dat door hun handen gaat.

Er zullen binnen het Social Trade Circuit steeds meer toepassingen ontwikkeld worden. Daar zullen deze zeker bij zijn:

- Een Social Trade Circuit geeft koopkracht van consumenten en overheden voor een bepaalde nader te bepalen periode regels mee waardoor die koopkracht bijdraagt aan een duurzame ontwikkeling van de regio.
- Het Social Trade Circuit is effectief en bijna overal bruikbaar. In Nederland levert dat nieuwe mogelijkheden voor Noord-, Zuid- en Oost-Nederland, voor plaatsen dicht bij grote steden en voor wijken binnen de grote steden waar ondernemerschap onvoldoende kansen krijgt.
- Het Social Trade Circuit geeft overheden de kans om invloed uit te oefenen op het aantal keren dat hun bestedingen rondgaan in een (lokale, regionale of nationale) economie, de zogenaamde *social return* van gemeenschapsgeld..
- Energie-coöperaties gaan zich aansluiten bij het Circuit, niet alleen omdat op enige termijn het @ndere geld een belangrijke financier van duurzame investeringen gaat worden, maar ook omdat mensen die zich inzetten voor energievoorziening in eigen beheer, ook hun geld willen laten bijdragen aan een leefbare toekomst.
- Rijkswaterstaat, bijvoorbeeld, probeert haar rekeningen netjes op tijd te betalen. Dat geld komt dan terecht bij de hoofdaannemers. Deze laten echter hun onderaannemers lang op hun geld wachten. Dit los je bij betaling in @nder geld bijvoorbeeld op met een negatieve rente die de hoofdaannemer motiveert om direct te betalen. Of met een heffing voor de hoofdaannemer die hij alleen terugkrijgt als hij het geld op tijd doorsluis naar de onderaannemers. Rijkswaterstaat zou met het op deze manier meedoen aan een Social Trade Circuit zonder veel moeite goed werk verrichten; het Circuit krijgt er nieuwe lidbedrijven bij; die nieuwe leden profiteren ook door binnen het Circuit hun diensten of goederen aan te bieden.
- Het Circuit gebruikt claims op euro's als een solide betaalmiddel: de tegenwaarde staat al klaar of komt binnen voordat de termijn verstreken is, hetzij vanwege een overheidsbetaling, de terugbetaling van een lening of van een garantiefonds of een verzekeraar. Hierdoor vervaagt het verschil tussen leverancierskrediet en geldschepping en wordt het ruilmiddel geld weer geworteld in het bedrijfsleven zelf, zonder tussenkomst van financiële markten.
- De technologie maakt een circulaire geldeconomie mogelijk doordat de software net zo goed op koopkracht focust als op krediet en handel. Deelnemende regio's kunnen zo voorkomen dat de koopkracht weglekt, voordat het lokaal haar werk heeft gedaan. Hierdoor worden economisch gezonde regio's de bouwstenen van de samenwerking die zich uit in wereldhandel.
- Het Circuit kan een 'win-win'-samenwerking organiseren tussen startups en hun potentiële leveranciers, waardoor startups aan krediet komen en de leveranciers aan klanten.

Dat het inderdaad anders kan laten tal van initiatieven in Europa (die alle draaien op Cyclos) nu zien: Na het succes van de Bristol Pound komt er nu voor het bedrijfsleven de Bristol Prospect. Veel andere Engelse gemeenten staan te popelen om ook @nder geld in

te voeren. Op Sardinië is het bedrijvennetwerk Sardex een groot succes. Van barter wordt er nu uitgebreid naar bedrijfskrediet, terwijl de regering van Sardinië en een aantal gemeenten op het eiland @nder geld gaan uitgeven en er betaling van belastingen in gaan accepteren. Verder heeft het parlement van de Italiaanse deelstaat Lombardije (met Milaan) met algemene stemmen de keus voor @nder geld gemaakt. In Catalonië hebben al enkele gemeentes deze keus voor @nder geld gemaakt en gaan ze samenwerken met de coöperaties aldaar. Heel anders is het zorgproject van Voralberg in Oostenrijk waar je met dienstverlening in de zorg toekomstige zorg voor jezelf kan sparen. Er is al een dorp met een ‘spaarbankboekje ter waarde van 1 miljoen euro.

Macht of autoriteit bij geld?

Misschien wordt het revolutionaire van @nder geld ook nog eens duidelijk door het onderscheid dat Hannah Arendt in haar essay uit 1954 *What is authority* maakt tussen macht en autoriteit. Paul Verhaeghe, de auteur van het boek *Autoriteit*, zegt daar in de Volkskrant van 12 september 2015 het volgende over.

“[We hebben de afgelopen tijd in de opvoeding] een verschuiving [gezien] van autoriteit naar macht. Als ouders en onderwijzers geen autoriteit hebben, gaan ze regels uitvaardigen en straffen opleggen – machtsuitoefening. ...het verschil tussen die twee doorgrondde ik pas nadat ik Hannah Arendt had gelezen ... opeens viel alles op zijn plek. Macht is tweeledig, schrijft zij. De ene persoon is sterker dan de ander, de sterkste kan de ander zijn wil opleggen. Macht is uitgesteld geweld. En autoriteit is driedelig. Iemand bezit autoriteit over anderen door een derde factor: een externe bron waar ze samen in geloven. De anderen onderwerpen zich er min of meer vrijwillig aan. Autoriteit is innerlijke dwang. Je kunt in je eentje nooit autoriteit hebben, het moet je worden toegekend.

Autoriteit roept voor mijn generatie associaties op met paternalisme en betutteling, maar we zien niet wat Hannah Arendt zo eenvoudig zegt: autoriteit is dat waarmee we de intermenselijke verhoudingen regelen, en het is een afspraak. Het alternatief is dat we het op basis van macht doen, en die wordt opgelegd. Meer mogelijkheden zijn er niet.”

Pas je dit in plaats van op opvoeding toe op geld, dan zien we dat het huidige geld in schema van macht past, terwijl bij @nder geld juist autoriteit hoort. Het rentedragende geld dat banken scheppen, geeft de financiële sector een vorm van macht van het zuiverste water. Dat zag je bijvoorbeeld bij de langsepende crisis in de jaren '30. Toen stelden in 1939 de 200 meest vooraanstaande Amerikaanse economen voor om geldschepping af te nemen van de particuliere banken en het, op basis van het algemeen belang, in handen te geven van de staat. Precies zoals het burgerinitiatief ‘Ons geld’ nu in Nederland bepleit. Ondanks een overweldigende wetenschappelijke steun werd deze verandering niet doorgevoerd: de macht won van de rede. Hierboven zagen we ook dat het trotse Frankrijk zich in 1973 gewonnen gaf.

Bij @nder geld krijgt geld juist kenmerken mee, die de gebruikers er samen aan willen geven, die het geld dus van de hierboven genoemde macht ontdoen. Omdat de gebruikers een gesloten groep vormen – het @ndere geld is immers lokaal én tijdelijk – geven zij de

kenmerken van dit geld autoriteit mee. Ze accepteren door mee te doen in het Social Trade Circuit ook de beperkende regels: de claims kun je niet gebruiken om te speculeren. Je kunt ook zeggen: het geld wordt hier beheerd als commons (of meente).

Om met @nder geld te kunnen beginnen, moeten we eerst vraagtekens gaan zetten bij de macht van het reguliere geld en de bijbehorende groei-economie. Dat is een voorwaarde om een alternatief te omarmen. We moeten gaan begrijpen dat de economie die we kennen geen natuurlijke wetmatigheid is, maar een logisch gevolg van de regels die in het heersende geld zitten ingebakken. We accepteerden tot nu toe de macht van het reguliere geld omdat er geen alternatief was. Nu zien we dat het anders kan. We kunnen de juiste vormen van geld zelf invoeren (zolang de grootmachten zich er nog niet mee bemoeien). Het is bovendien volkomen legaal en parallel aan de euro. Het is een sluipende revolutie waar u aan mee kunt doen.

Bronnen

Bernard Lietaer, Christian Arnsperger, Sally Goerner & Stefan Brunnhuber, *Geld en duurzaamheid – van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem*, Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2012

Helen Toxopeus (in gesprek met Henk van Arkel), *Een @nder soort geld – helpt economie, milieu en euro*, met daarin ook: Henk van Arkel, *En nu de doorbraak – het opzetten van een Social Trade Circuit Nederland*, Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, herziene druk 2015